

Tomma schakt i Fyrislund

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fyrislund 6:11, Uppsala stad (f d Danmarks socken),
Uppsala kommun, Uppland, Uppsala län

SAU rapport 2020:22

Fredrik Thölin & Anneli Sundkvist

Tomma schakt i Fyrislund

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2.

**Fyrislund 6:11, Uppsala stad (f d Danmarks socken),
Uppsala kommun, Uppland, Uppsala län**

SAU rapport 2020:22

Fredrik Thölin & Anneli Sundkvist

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS

SAU rapporter 2020:22
ISSN 1652-9448
©SAU 2020

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION

Societas Archaeologica Upsaliensis
Thunbergsvägen 5B, 752 38 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr och datum för tillstånd:
431-1501-2020, 2020-07-01
Uppdragsnummer: 202000956
SAU:s projektbeteckning: Fyrislund 1256
Uppdragsgivare: Thermo Fisher Scientific Phadia AB
Belägenhet

LANDSKAP: Uppland
LÄN: Uppsala
KOMMUN: Uppsala
SOCKEN: Danmark
FASTIGHET: Fyrislund 6:11
FORNLÄMNING: -
KOORDINATER: N6637452, E651868
HÖJD: ca 10 m ö h

Undersökningen

TYP AV UNDERSÖKNING: Arkeologisk utredning
DATUM I FÄLT: 2020-07-2
UNDERSÖKT YTA: 180 m²
KOORDINATSYSTEM: Sweref 99 TM
HÖJDSYSTEM: RH 2000
INMÄTNINGSSYSTEM: RTK-GPS

Personal: Anneli Sundkvist och Fredrik Thölin

Omslagsbild: Utredningsområdets höjdskillnader fotograferade från norr

Allmänt kartmaterial:

©Lantmäteriet Medgivande MS 2007/04080

Digitala planer: Fredrik Andersson

Redaktör och lektör: Anneli Sundkvist

Layout: SAU

Tryck: KPH Trycksaksbolaget AB, Uppsala

Innehåll

Sammanfattning 4

Inledning 5

Antikvarisk bakgrund 6

Topografi och fornlämningsmiljö 6

Tidigare undersökningar 7

Undersökningen 8

Metod och genomförande 8

Undersökningsresultat 10

Slutsats och utvärdering 12

Referenser 13

Arkiv och kartmaterial 13

Bilagor 14

Bilaga 1. Schakttabell 14

Sammanfattning

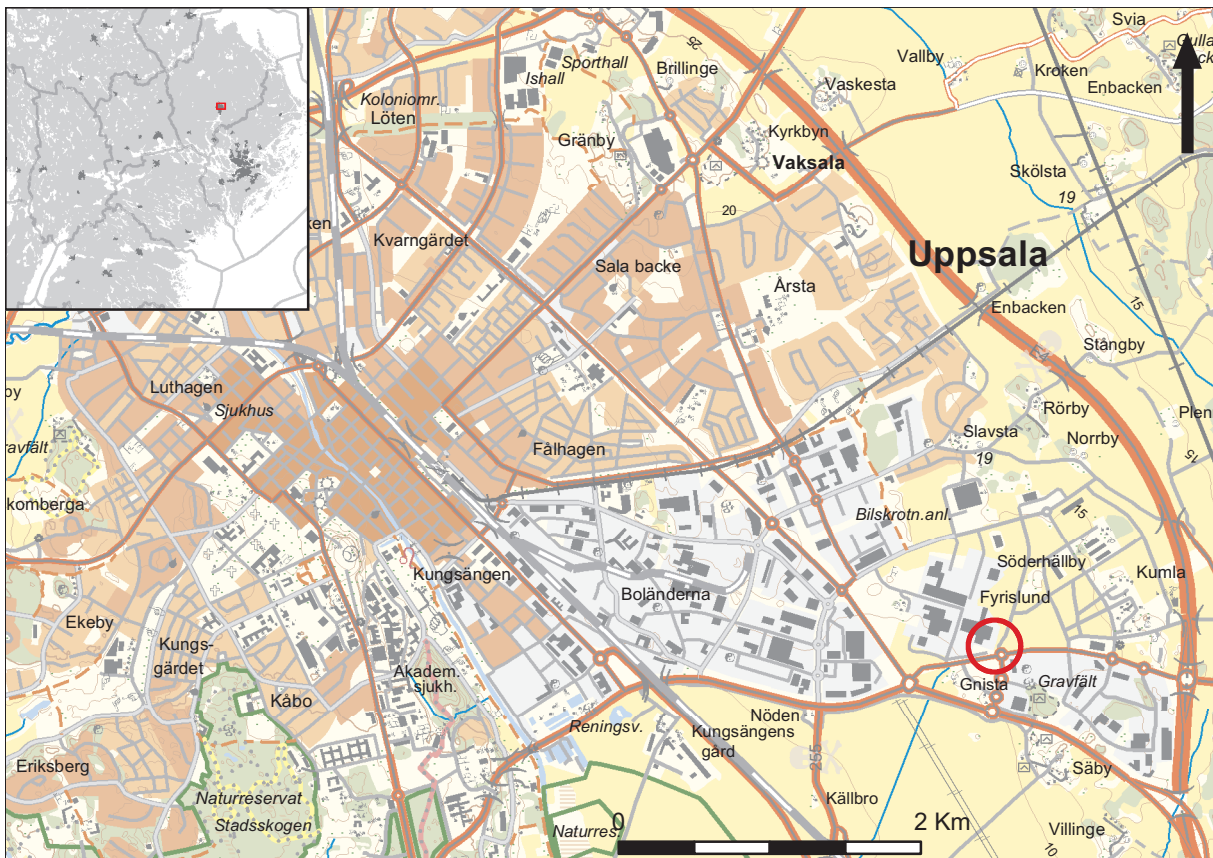
Phadia AB ska expandera inom fastigheten Fyrislund 6:11, Uppsala stad och län. Östra Fyrislund är en mycket fornlämningstät bygd där ett antal arkeologiska insatser har avslöjat högkvalitativa lämningar från framför allt järnålder. Med anledning av detta utförde SAU en arkeologisk utredning i juli 2020 (länsstyrelsens dnr 431-1501-2020) på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län. Kart- arkiv- och litteraturstudier genomfördes för att belysa utredningsområdets potential och historia. Fältarbetet bestod av besiktning av ytan följt av skiktvis schaktning med larvburen grävmaskin. Metalldetektorkartering gjordes i samband med schaktningen. Alla schakt samt större störningar mättes in direkt varpå schakten återfylldes.

Då utredningsområdet ligger mycket nära ett ej avgränsat gravfält fanns möjlighet att träffa på ytterligare gravar vid utredningen. Som ovan nämnts är platsen belägen i en rik järnåldersbygd med direkt närhet till Nedernista och Löthen gamla tomter. Detta innebar möjlighet för ytterligare lämningstyper från järnålder och senare perioder. Förutsättningarna för att hitta bevarade fornlämningar ansågs därför mycket goda, även om risk fanns att delar av området schaktats ut i samband med att de befintliga byggnaderna på tomten uppfördes.

Utredningsgrävningen tydliggjorde att så var fallet samt att det rörde hela den aktuella ytan. I schakten fanns påförd sand och grus på markduk lagd direkt på steril lera. Slutsatsen är att eventuella lämningar som funnits inom UO helt förstördes när ytan modifierades. Man schaktade då av ner till steril nivå lade på olika skikt av material.

Inledning

Thermo Fisher Scientific har för avsikt att uppföra en ny byggnad för lager och kontor inom fastigheten Fyrislund 6:11, Uppsala stad (fig 1). Området är mycket rikt på kulturhistoriska lämningar och Länsstyrelsen i Uppsala län beslutade därför att en arkeologisk utredning skulle genomföras. Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) valdes till undersökare. Utredningen genomfördes i juli månad 2020 med en dags fältarbete bestående av besiktning av området och utredningsgrävning med maskin. Projektledare var Fredrik Thölin. Från SAU deltog också Anneli Sundkvist som arkeolog.

FIGUR 1. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningsområdet markerat. ©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Skala 1:50 000.

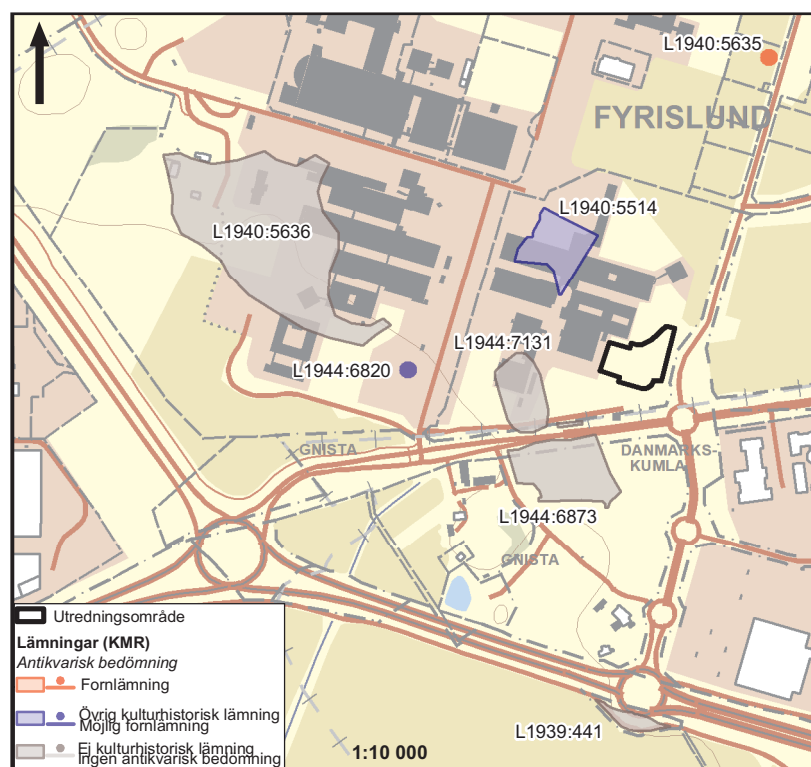
Antikvarisk bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Fyrislundsområdet ligger i Uppsalas södra del. Fyrisåns, Samnas och Sävjaåns dalgångar utgör ett sammanhängande slättlandskap som omges av tämligen flacka höjder som uppnår maximalt 35-40 meter över havet. Lerslätterna i utredningsområdets absoluta närhet är belägna på 10-15 meter över havet, vilket innebär att de kunde tas i bruk först under järnåldern.

De närmast belägna lämningarna representerar senare tiders bebyggelse genom de numera nästintill överbyggda by/gårdstomterna för Nedergnista (L1940:5636) och Löthen (L1940:5514) samt en husgrund från historisk tid (L1944:6820). Den sistnämnda är bedömd som sentida enligt inventeringsboken (KMR). Nedergnista saknar för närvarande antikvarisk status medan Löthen är införd som möjlig fornlämning. Den förstnämnda är dock mindre bebyggd och bör ha större möjligheter att vara bevarad. År 2013 var båda registrerade som bevakningsobjekt (Hennius 2013:8), en antikvarisk status som efter 2018 års förändring av systemen inte längre används.

Vidare finns ett underökt och borttaget gravfält ungefär hundra meter från utredningsområdet. Det är registrerat med två separata lämningsnummer, L1944:7131 och L1944:6873, men är ursprungligen ett och samma gravfält som använts under lång tid. Lämningen är inte avgränsad.

FIGUR 2. Utredningsområdet med de mest närliggande fornlämningarna mot bakgrund av Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Tidigare undersökningar

Utredningsområdet ligger i en mycket fornlämningsstät bygd. Detta, i kombination med Uppsala stads expansion under de senare decennierna, har lett till att en stor mängd arkeologiska insatser har gjorts i området (se t ex Hennius et al 2016:15f för sammanfattning).

Närmast det nu utredda området fanns ett stort gravfält som breddade ut sig på båda sidor om den nuvarande Almungevägen (fig 2). Det rör sig med all sannolikhet om ett sammanhängande komplex, men gravfältet har två nummer i Kulturmiljöregistret (KMR, nr L1944:7137 norr om vägen och söder därom L1944:6873), vilket det även hade i det gamla registret FMIS (Danmark 127:1 respektive 62:1). År 1976 undersöktes tre brandgravar inom gravfältets norra del av Uppsala universitet. De omfattande fynden, exempelvis delar av vapen och hästutrustning, daterades till vikingatid (Melander & Knutsson 1976). Drygt tre decennier senare genomfördes omfattande undersökningar då de kända delarna av gravfältet helt togs bort. Året var 2013 och SAU och Upplandsmuseet utförare. Denna gång undersöktes ungefär 35 gravar samt en del boplatzlämningar som härdar och stolphål (Hennius et al 2016:51ff). Gravarna innehöll främst obrända skelett, men även några brandgravar påträffades. De flesta dateras från 700-tal till 1200-tal, där brandgravarna var vikingatida och skelettgravarna tidigmedeltida. Den mest framträdande graven, storhögen Gnistahögen, stammar från 500-talet (Hennius et al 2016:9, 94, 135, 310ff). Gnistahögen skadades av schaktarbeten på 1970-talet. Anledningen var att den förmodades vara sentida. Så var inte fallet och Upplandsmuseets arkeologer fick dokumentera och återställa högen. Därefter föll den åter i glömska så till vida att högen och den omkringliggande marken som främst innehöll brandgravar, blev en driving range för golf (Hennius et al 2016:17) och inte förekom i antikvariska eller arkeologiska sammanhang. När Gnistahögen väl undersöktes var det den största hög som grävts ut i Uppsala på över 70 år, vilket ledde till uppmärksamhet från såväl arkeologer som media och allmänheten.

Undersökningen

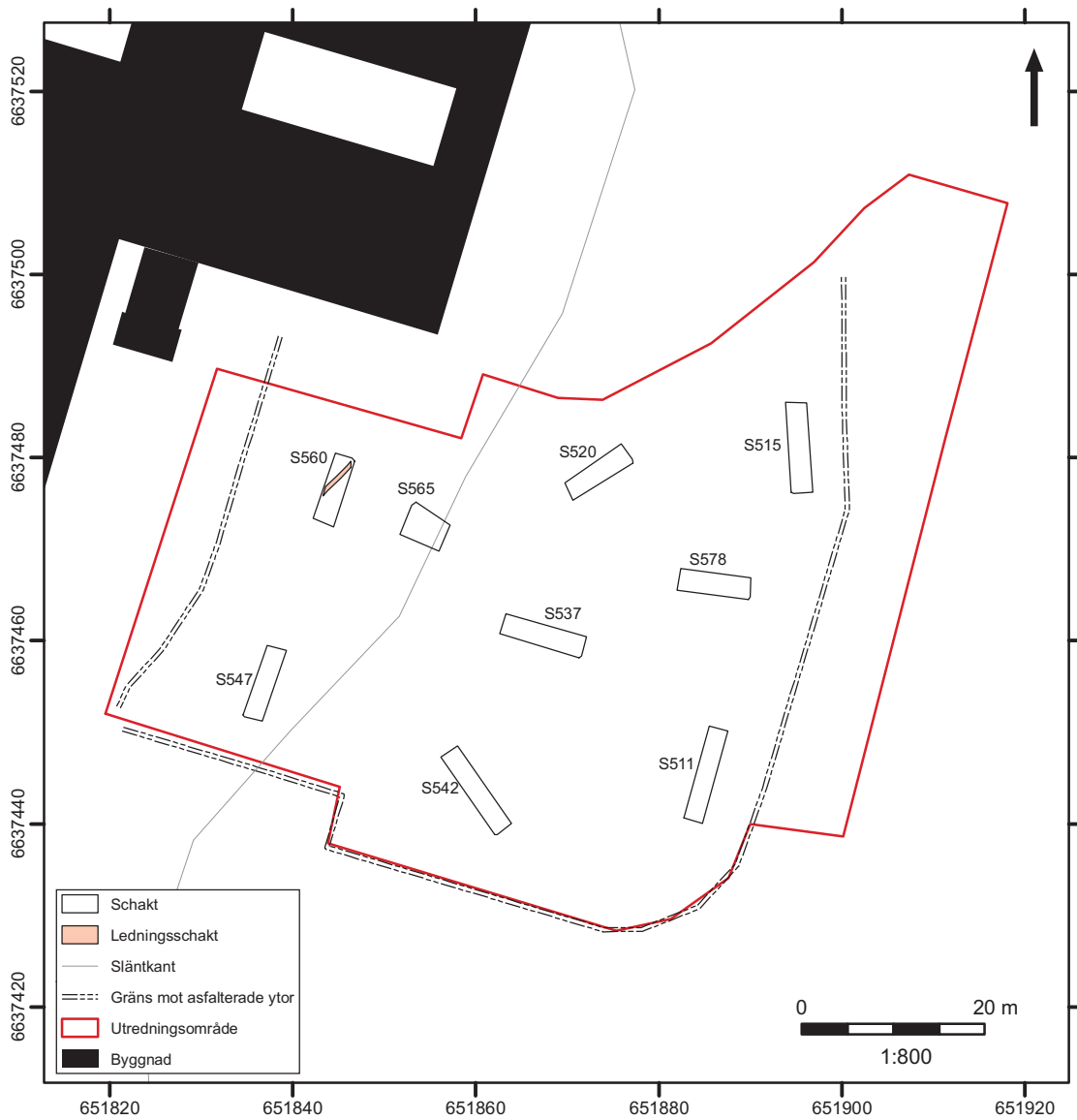
Utredningsgrävningen genomfördes 21 juli 2020. Fredrik Thölin var projektledare och fältarbetsledare, Anneli Sundkvist arkeolog och Mats Aittimaa, grävmaskinist. Utredningsområdet bestod av en gräsbevuxen yta inne på en industritomt. Inom området fanns stora höjdskillnader då den västra delen var betydligt lägre än den östra. Detta tolkades i förfrågningsunderlaget som att det var risk för att delar av området schaktats ut när de befintliga byggnaderna uppfördes.

Metod och genomförande

Fältarbetet inleddes med besiktning av ytan. Denna följdes av skiktvis schaktning med larvburen grävmaskin. Metalldetektorartering gjordes i samband med schaktningen. Alla schakt samt större störningar mättes in direkt med RTG-GPS varpå schakten återfylldes. Schakt grävdes vanligtvis med 1,5 skopbredd och två maskinlängder (fig 3), men viss variation förekom (fig 4). Variation i fråga om schaktens orientering i väderstreck eftersträvades. Totalt grävdes nio schakt om sammanlagt 179 kvadratmeter (fig 4).

FIGUR 3. Exempel på sökschakt. Detta är S515 (jfr fig 4 för läge inom utredningsområdet). Foto från söder av Fredrik Thölin, SAU.

FIGUR 4. Schaktplan över utredningsområdet. Skala 1:800.

Undersökningsresultat

Höjdskillnaden inom området var påtaglig. I länsstyrelsens förfrågningsunderlag framgick att risk fanns för att ytan till vissa delar modifierats i samband med att de befintliga byggnaderna uppfördes. Detta visade sig vara med sanningen överensstämmande, men ingreppen var betydligt mer omfattande än så. Den högre belägna östra delen av utredningsområdet visade sig vara helt uppbyggd. I toppen fanns ett lager matjord som först såg lovande ut ur antikvarisk synvinkel (inslag av sot och små fragment av tegel eller bränd lera), men när detta togs bort framkom ett tydligt påfört gruslager. Under detta hade ett sandlager lagts på en fortfarande välbevarad markduk. Denna låg direkt på den sterila lera (fig 5-6). Bilden var nästintill identisk i alla de nio schakt som grävdes. I ett (S547) av två schakt i det lägre belägna västra partiet saknades grus, sand och markduk, men matjorden tolkades som omrörd och sannolikt påförd. Det andra schaktet (S560) i denna del av området innehöll kablar direkt i lera.

I det högre partiet fanns i något enstaka schakt fläckvisa rester av den marknivå eller den matjord som en gång funnits i form av ett upp till 5 cm lager som låg under markduken men över lera. Inte heller här kunde något av antikvariskt intresse konstateras. Matjordslaget som fanns i toppen av schakten innehöll på flera ställen tydligt recent material som rester av konservburkar.

Att döma av kartmaterialet uppfördes de nu befintliga byggnaderna sent under 1970-talet. De finns på 1979 års ekonomiska karta och på denna är även höjdskillnaden inom området tydlig (fig 7A). På 1951 års ekonomiska karta är platsen brukad som åkermark (fig 7B). Två äppelträd är planterade precis vid slänten (fig 9). Träden finns inte med på en flygbild tagen mellan 1955 och 1967 och inte heller på ekonomiska kartan. Det är rimligt att tro att de planterades i samband med att ytan modifierades. Markduken var av en typ som fortfarande används. De första kommersiella produkterna för marktäckning var av papper och togs fram på 1920-talet, men från 1960-talet användes plast. Alternativ till det materialet kom på 1980-talet (Paulsson 2016:7, 10). Detta indikerar att den modifiering av ytan vi ser idag skedde i anslutning till eller efter att de befintliga husen uppfördes under sent 1970-tal.

FIGUR 5. Den typiska bilden i schakten. Påförda lager av matjord, sand och grus på markduk. Innan denna lades på har ytan modifierats genom schaktning ner till steril lera. Foto: Fredrik Thölin, SAU.

FIGUR 6. Foto av profilen i schakt S511 där modifieringen framträder tydligt. Foto: Fredrik Thölin, SAU.

FIGUR 7A: Undersökningsområdet markerat på Ekonomiska kartan från 1979 (RAK J133-1117b82). De dåvarande höjdskillnaderna inom utredningsområdet är synliga på det bakomliggandet flygfotot. B: Undersökningsområdet markerat på Ekonomiska kartan från 1951 (RAK J133-1117b68). Innan det nuvarande byggnadskomplexet byggdes.

Slutsats och utvärdering

Eftersom utredningsområdet var helt förstört framkom inget av antikvariskt intresse. Förstörelsen var så omfattande att det inte går att dra några som helst slutsatser om kulturhistoriska lämningar någonsin funnits på platsen. Inga arkeologiska föremål påträffades i det påförda matjordslagret. Ingen säker förhistorisk eller medeltida keramik kunde konstateras bland de fragment som påträffades.

FIGUR 9. Schaktning i det lägre partiet inom utredningsområdet. På kanten, centralt i bild, syns de två äppelträden.

Referenser

- Hennius, A., 2013. *Fyrislund 6:14. Fornlämning nr 388. Vaksala socken. Uppland. Arkeologisk utredning och förundersökning*. Upplandsmuseets rapporter 2013:01. Uppsala.
- Hennius, A., Sjöling, E. & Prata, S. 2016. *Människor kring Gnistahögen. Begravningar från vendeltid, vikingatid och tidig medeltid. Danmark 62:1, 127:1 & 227. Danmarks socken. Uppsala kommun. Uppland*. Med bidrag av: Rudolf Gustavsson, Anna Kjellström, John Ljungkvist, Jhonny Therus. Upplandsmuseets rapporter 2016:02 & SAU rapport 2016:10. Uppsala.
- Melander, J. & Knutsson, H. 1976 (opublicerad). *Rapport över arkeologisk undersökning av nyupptäckta fornlämningar i Gnista 2, Danmarks sn, Uppland, 1976*. Upplandsmuseet.
- Paulsson, A. 2016. *Biobaserad marktäckning i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring – en behovsanalys*. Examensarbete nr 171. Sveriges lantbruksuniversitet. Fakulteten för skogsvetenskap. Institutionen för skogens produkter. Uppsala.

Arkiv och kartmaterial

RAK = Rikets allmänna kartverk. Lantmäteriet. <https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/>

Akt	År	Trakt	Karta
J133-1117b68	1859-1863	Danmark	Ekonomiska kartan
J133-1117b82	1979	Danmark	Ekonomiska kartan

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Nr	Yta (m ²)	Djup, matjord	Djup, påförda massor	Kommentar/innehåll
511	22,3	0,15	0,6	Schaktets totala djup 1 m.
515	22,8	0,15	0,4	Tegel i matjorden. Totalt djup 0,9 m.
520	17,6	0,1	0,6	Tegel i matjorden.
537	21,8	0,1	0,5	Ca 0,05 m bevarad ursprunglig nivå i schaktets botten.
542	23	0,15	0,5	
547	18,1	0,4		
560	18	0,4		Störning i form av kabelschakt. Ev påförd lera.
565	16,4	0,1	0,45	
578	18,6	0,1	0,55	Ca 0,05 m bevarad ursprunglig nivå i schaktets botten.

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS